

Rafał Matera

Wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego na szczytach G7

Polityka i Społeczeństwo nr 2 (13), 126-143

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rafał Matera***WYMIARY BEZPIECZEŃSTWA
MIĘDZYNARODOWEGO NA SZCZYTACH G7/G8****INTERNATIONAL SECURITY ISSUES DURING
SUMMIT MEETINGS OF G7/G8**

Abstract

In the article the origins of G7 and G8 were briefly presented. The author also characterized the ways of functioning (called the system) of these groups. The main stress was put on the numerous issues of international security. Therefore the different dimensions of this were emphasized, and the commitments made by the leaders during yearly summits to solving the problems in this area were analyzed. At the end of the paper the author tried to answer the question if such a specific international institution is still able to act effectively to influence the different dimensions of international security in the new political situation (especially as a result of Russia's foreign policy in 2014) .

Key words: G7, G8, international security, attitude to Russia, nuclear safety, combating terrorism

Wprowadzenie i cel artykułu

12 marca 2014 r. przywódcy Francji, Japonii, Kanady, Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Włoch oraz przewodniczący Rady Europejskiej i Komisji Europejskiej potępili działania Federacji Rosyjskiej naruszające suwerenność i jedność terytorialną Ukrainy. We wspólnym oświadczeniu zwrócili uwagę, że Rosja pogwałciła zasady i wartości, na których opierały się G7 i G8. W związku z tym przywódcy zdecydowali zawiesić uczestnictwo w przygotowaniach do szczytu ósemki w Soczi w czerwcu 2014 r. aż do momentu, kiedy zaistnieją odpowiednie warunki do znaczącej (konkretnej, merytorycznej, z ang. *meaningful*) dyskusji w tym samym gronie (Strona internetowa premiera Kanady). Było to zdecydowane oświadczenie, mogące prowadzić nie

* Instytut Ekonomii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. 41, 90-214 Łódź, e-mail: paramat@wp.pl

tylko do odwołania szczytu najbardziej uprzemysłowionych demokracji świata¹, ale też do rozwiązania G8. Zaledwie tydzień po oświadczeniu G7 kanclerz Niemiec Angela Merkel powiedziała, że obecne napięcia z Rosją oznaczają, że dziś grupa G8 nie istnieje². Zawieszenie formuły G8 nie oznacza jednak wstrzymania spotkań w gronie siódemki. W związku z niepewną sytuacją polityczną można oczekiwać intensyfikacji spotkań w starym gronie przywódców³.

W opracowaniu syntetycznie przypomniano genezę G7 i G8 oraz scharakteryzowano sposób działania grup (zwany systemem). Szczególny nacisk został położony na problemy szeroko rozumianego bezpieczeństwa międzynarodowego. W związku z tym wyróżniono różne jego wymiary, w które angażowali się przywódcy na corocznych szczytach. Na koniec starano się odpowiedzieć na pytanie, czy w nowej sytuacji politycznej ta specyficzna instytucja międzynarodowa⁴ może nadal w takim kształcie działać aktywnie na rzecz bezpieczeństwa światowego.

Z racji ogromu zagadnień podejmowanych na forum G7/G8 przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu będą kwestie związane z bezpieczeństwem na szczytach, ale też przykładowe strategie ugrupowań wobec takich zagadnień, jak: przestępczość międzynarodowa, terroryzm, kontrola zbrojeń i rozprzestrzeniania broni masowego rażenia. Problem efektywności poszczególnych inicjatyw jest kwestią bardziej złożoną, dlatego wymaga dalszych studiów i odrębnych opracowań.

Geneza G7 i G8

Pierwszy szczyt czołowej grupy uprzemysłowionych państw miał miejsce 15–17 listopada 1975 r. na zamku w Rambouillet pod Paryżem. Jego uczestnikami byli przedstawiciele sześciu krajów: Francji, RFN, Wielkiej Brytanii, Japonii, Stanów Zjednoczonych i Włoch (którzy zostali dokooptowani w ostatniej chwili). Formalnie miano G7 szczyty

¹ W dokumentach grupa figurowała często jako *major industrialized states* lub *major industrial democracies*.

² 20 marca 2014 r. w Bundestagu kanclerz Merkel stwierdziła: „Tak długo, jak nie będzie istniał polityczny klimat dla tak ważnego formatu jak G8, nie istnieje G8 ani jako spotkanie na szczycie, ani jako samo G8” (PAP).

³ Na szczycie nuklearnym w Hadze 25 marca 2014 r. przywódcy G7 uzgodnili, że zamiast szczytu G8 w Soczi, w czerwcu 2014 r. odbędzie się spotkanie liderów G7 w Brukseli.

⁴ W zależności od sfery aktywności, takie fora, jak G7, G8 czy G20, można zaklasyfikować jako wielostronne instytucje polityczne i gospodarcze, mające cechy instytucji operacyjnych (czyli takich, które oddziałują na całe środowisko międzynarodowe) oraz instytucji normatywnych, które utrwalają wzorce takiej aktywności poprzez stosowanie dotychczasowych standardów oraz nakładanie nowych (Matera 2009b: 90–94).

uzyskały od 1976 r., kiedy, wskutek poparcia Waszyngtonu, do rozmów zaproszono przedstawicieli Kanady. Od 1977 r. na obradach obecni byli, na zasadach obserwatora, reprezentanci Komisji Wspólnot Europejskich.

Wśród przyczyn uruchomienia nowego forum należy szukać czynników ekonomicznych i politycznych. Te pierwsze można uznać za dominujące, w tym sensie, że w dużej mierze trudności na tym polu generowały problemy polityczne. Głównym powodem zbliżenia mocarstw świata zachodniego na początku lat 70. XX w. były problemy walutowe (odejście od systemu *gold-dollar standard*) oraz energetyczne (wskutek szoków naftowych). Przywódców i ministrów odpowiedzialnych za gospodarkę do współpracy przynaglały recesja, inflacja i bezrobocie – zagrożenia, których nie odczuwano w tak wielkim stopniu od zakończenia II wojny światowej (Matera 2006: 221–239).

Do końca zimnej wojny z oczywistych względów nie brano pod uwagę powiększenia G7 o kraj zza „żelaznej kurtyny”. Zwiastunem bliższych relacji między G7 a rozpadającym się blokiem socjalistycznym było rozpoczęcie dialogu z radzieckim przywódcą Michaiłem Gorbaczowem. 14 lipca 1989 r. skierował on do gospodarza szczytu w Paryżu – prezydenta François Mitterranda list, w którym zapewniał, że ZSRR poszukuje nowego miejsca w międzynarodowym podziale pracy, czego dowodem miał być program pierestrojki (*Text of the Letter...*). Na konferencji podsumowującej szczyt Mitterrand stwierdził, że ZSRR jest dużym krajem i odgrywa istotną rolę w świecie, jednak podkreślił, że kraje G7 opierają się na demokracji i demokratycznych instytucjach. Dodał: „Jeśli któryś z krajów na nieszczęście odszedłby od demokracji, straciłby możliwość uczestnictwa w szczycie. Widzimy jednak ewolucję w ZSRR, choć wciąż nie jesteśmy na tym samym poziomie. Ale oczywiście któregoś dnia może być to możliwe. [...] Było nas na początku pięciu, teraz jest siedmiu. Zbyt wiele państw mogłoby utrudnić wymianę poglądów, ale nie jest to przeszkodą dla perspektywy poszerzenia” (*Press Conference...*). Słowa Mitterranda można uznać za prorocze; mogliby po nie sięgnąć przywódcy G7 w momencie aneksji Krymu i prób destabilizacji Ukrainy przez Rosję w 2014 r.

Charakter przełomowy w stosunkach z Rosją miało spotkanie w Neapolu w lipcu 1994 r. Po raz pierwszy do udziału w jego części politycznej zaproszono prezydenta Rosji. Borys Jelcyń przybył wprawdzie na szczyt w Tokio w 1993 r., ale do spotkania z przywódcami G7 doszło po oficjalnym zamknięciu obrad siódemki. Natomiast w Neapolu jeden z dokumentów (deklaracja polityczna) był po raz pierwszy sygnowany przez rządy ośmiu państw. Zjazd w Denver w czerwcu 1997 r. określa się mianem „szczytu ośmiu” (ale jeszcze nie G8). Przedstawiciele władz moskiewskich uczestniczyli na równych prawach w dyskusji polityczno-

ekonomicznej. Prezydent Rosji nie sygnował jednak dokumentu dotyczącego ekonomicznych spraw G7.

Spotkanie w Birmingham w maju 1998 r. w pełnym tego słowa znaczeniu było pierwszym szczytem G8. Kolejnym przełomem w integracji Rosji z G7 był zjazd w Kananaskis w 2002 r., gdzie ustalono, że Rosja będzie od 2006 r. gospodarzem szczytu przywódców. Decyzja ta miała odzwierciedlać gospodarczą, ale też demokratyczną transformację państwa (*Russia's Role...*). Pełne członkostwo Rosji było przyjęte spontanicznie (kwestia nie znajdowała się w agendzie). Była to w dużej mierze zasługa kanclerza Gerharda Schrödera, który zgodził się ustąpić miejsca Rosji przed szczytem w Niemczech. Pierwszy zjazd G8 z Rosją jako gospodarzem miał miejsce w Sankt Petersburgu w 2006 r. Drugi szczyt zorganizowany przez Kreml miał odbyć się w Soczi.

Na utworzenie G8 miały wpływ czynniki ekonomiczne i polityczne. Wydarzeniem, które spowodowało dialog Moskwy z G7, był rozpad systemu komunistycznego oraz transformacja systemowa. Rosja liczyła na bezpośrednią pomoc gospodarczą. Zachód z kolei chciał mieć wpływ na proces transformacji. Przewidywalność przemian wpływała stabilizującą na rynek kapitałowy. Istotną rolę w przyłączeniu Rosji do G7 miała też kwestia rozbrojenia, zwłaszcza redukcja sił nuklearnych. Bez zaangażowania Moskwy trudno było sobie wyobrazić poprawę globalnego bezpieczeństwa (Matera 2009a: 137–151).

System G7/G8

Ze względu na brak umowy międzynarodowej ustalającej zasady działania G7/G8 ulegały one w czasie istotnym zmianom (zwłaszcza pod wpływem rozszerzania aktywności). Można nawet mówić o wykształceniu się systemu G7/G8. Jego podstawą były szczyty przywódców, jednak z biegiem lat uzupełniono je nowymi formami współpracy, pojawiały się też różnorodne instrumenty, którymi posługiwali się uczestnicy forum.

G7 i G8 w całym okresie funkcjonowania intensyfikowały współpracę z organizacjami międzynarodowymi⁵, mając wpływ na programy i decyzje podejmowane przez Radę Bezpieczeństwa ONZ (RB ONZ), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF), Bank Światowy (WB), Światową Organizację Handlu (WTO), Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) i wiele innych odpowiadających za bezpieczeństwo polityczne, ekonomiczne, militarne, humanitarne i ekologiczne. Warto pamiętać

⁵ Przywódcy G7 już w 1977 r. podkreślili, że gospodarka światowa powinna być widziana szerzej niż tylko z perspektywy współpracy między rządami – również poprzez wzmocnienie organizacji międzynarodowych (*Declaration: Downing Street...*).

tać, że decyzje przywódców były pochodną ogromnej pracy dyplomatów i ekspertów wykonujących całoroczną pracę przed i po szczycie (nazywa się ich szerpami). Aby zwiększyć efektywność wprowadzania w życie nowych rozwiązań obok szczytu liderów organizowane były spotkania na poziomie ministerialnym (Budd 2005: 140). Za kolejny element systemu G7/G8 należy uznać działalność zespołów powoływanych do zadań specjalnych. Celem grup roboczych były z reguły szczegółowe badanie jakiegoś zagadnienia oraz pomiar skuteczności wprowadzania w życie konkretnych decyzji czy programów. Grupy ekspertów ustalają także możliwości finansowania projektów oraz inicjatyw ustawodawczych podejmowanych przez poszczególne kraje celem koordynacji polityki (Dybczyński 2004: 372).

Dowodem wysiłków szefów rządów na szczytach jest dorobek dokumentacyjny. Podstawowym dokumentem była deklaracja, nazywana też oświadczeniem bądź komunikatem końcowym⁶. Wraz ze wzrostem aktywności G7/G8 sama deklaracja nie wystarczała do określenia przyszłych działań grup. Uzupełniały ją (lub zastępowały) plany działania, programy działania, wspólne przedsięwzięcia, karty, raporty⁷. W dokumentach znajdowały się zalecenia ze szczegółowymi propozycjami skierowanymi bądź do samych członków grupy, bądź do organizacji międzynarodowych.

Podstawowe deklaracje i plany działania nawiązywały w ogromnej mierze do kwestii związanych z gospodarką światową i bezpieczeństwem ekonomicznym. Zalecenia odnosiły się do polityki makroekonomicznej (jak inflacja, zatrudnienie, wzrost gospodarczy), handlu, kwestii monetarnych, nowej architektury finansowej, energii, ochrony środowiska, stosunków między Wschodem i Zachodem oraz Północą i Południem. Dokumenty zawierały analizę zarówno problemów globalnych (np. kwestie terroryzmu), jak i kwestii regionalnych (jak konflikty czy wojny domowe). Większość deklaracji i zobowiązań dotyczyła problemów energetycznych, finansowych, fiskalnych, handlowych, rozwojowych, a rekomendacje dla instytucji najczęściej odnosiły się do działalności IMF, WB, bądź WTO.

Wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego na szczytach G7/G8

Na potrzeby poniższego opracowania niezbędne jest przybliżenie różnego rodzaju klasyfikacji sfery bezpieczeństwa. Najczęściej wyodrębnia się trzy jego wymiary: podmiotowe, przedmiotowe i funkcjonal-

⁶ Z ang. *economic declaration, declaration, statement, communiqué, summit communiqué, final communiqué*.

⁷ Dorobek ze szczytów uzupełniają oświadczenia polityczne, specjalne komunikaty z zakresu gospodarki światowej lub sytuacji międzynarodowej, a także stenogramy z konferencji prasowych.

ne. W ramach wymiaru podmiotowego wyróżnia się bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe, które odnosi się do stosunków między państwami. Z kolei w ramach bezpieczeństwa przedmiotowego wymienia się najczęściej pięć wymiarów: polityczny, ekonomiczny, wojskowy (militarny), społeczny (humanitarny) i ekologiczny. Niekiedy uwzględnia się również bezpieczeństwo kulturowe i ideologiczne (Pietraś 2006; Zięba 2008). W przypadku G7/G8 można dostrzec angażowanie się w każdy z tych wymiarów, co pozwala na obserwację rozwoju wielu subiektywnych i obiektywnych aspektów bezpieczeństwa wśród uczestników stosunków międzynarodowych. Takie dostrzeganie dynamiki procesu jest określane jako wymiar funkcjonalny bezpieczeństwa.

1. Wymiar polityczny

Wymiar polityczny bezpieczeństwa polega na zastosowaniu odpowiednich mechanizmów pokojowego rozstrzygania sporów oraz formowaniu instytucji stabilizujących ład międzynarodowy. W przypadku G7/G8 można mówić o stałym monitoringu sytuacji międzynarodowej i reagowaniu w przypadku zagrożeń dla światowego bezpieczeństwa. Były to z reguły działania *ad hoc*. Dotyczyły konfliktów czy problemów, które wybuchały (lub nawarstwiały się) w momencie, kiedy przywódcy debatowali nad stanem świata. W przypadku kilku regionów można dostrzec długofalową strategię, którą realizowano na szczytach. Warto zwrócić uwagę, że zaangażowanie regionalne przywódców G8 nieznacznie spadło w momencie wyodrębnienia się szczytu ministrów spraw zagranicznych⁸. Liderzy podejmowali jedynie najbardziej palące kwestie, z którymi borykały się państwa z wszystkich kontynentów, natomiast szczegółowego przeglądu międzynarodowego dokonywali szefowie dyplomacji.

Spośród wielu regionów, gdzie grupa angażowała się szczególnie mocno, należy wymienić: Bałkany, Bliski Wschód i Afrykę. Najszybciej proces stabilizacji został osiągnięty w byłej Jugosławii. G7 było jednym z forów, gdzie państwa europejskie i Stany Zjednoczone wypracowywały wspólne stanowisko wobec konfliktu bośniackiego i kosowskiego. W przypadku wielu operacji i inicjatyw osiągnięcie kompromisu było łatwiejsze bez Rosji, która wspierała rząd w Belgradzie. G7 była też świadoma, że równie mocne zaangażowanie nie było możliwe na Kaukazie, ze względu na jeszcze bardziej zdecydowane stanowisko Moskwy.

⁸ Do 1997 r. ministrowie spraw zagranicznych towarzyszyli przywódcom na corocznych szczytach. Podczas prezydentury brytyjskiej w 1998 r. postanowiono, że szefowie dyplomacji i ministrowie finansów będą spotykać się przed samym szczytem przywódców (z reguły w weekendy poprzedzające szczyt).

Mimo wielu długoletnich prób nie udało się osiągnąć stabilizacji na Bliskim Wschodzie. Pozytywną kwestią był jednak fakt, że w konflikcie izraelsko-palestyńskim (szerzej – izraelsko-arabskim), ale też w przypadku KRLD i kilku regionów w Afryce widać było współpracę całej ósemki. Nie można z kolei dostrzec harmonijnego współdziałania w przypadku najbardziej destrukcyjnych konfliktów na początku XXI w.: w Iraku i Afganistanie. W przypadku sytuacji w tych dwóch krajach istniały poważne rozbieżności nie tylko w ramach ósemki, ale też w starszym gronie siedmiu państw.

Organizacją, do której G7 i G8 odnosiły się najczęściej w przyjętych zobowiązaniach, była ONZ. Przywódcy nawiązywali wprost do jej działalności w ponad 150 deklaracjach (do 2013 r.). Ze względu na ogólnikowy charakter wielu z nich często trudno było rozgraniczyć zobowiązania odnoszące się do funkcjonowania ONZ i jej głównych organów oraz nawiązujące do szeroko pojętego systemu NZ. Przywódcy wielokrotnie zwracali się do Zgromadzenia Ogólnego ONZ (ZO ONZ) (głównie w sprawie powołania nowych komisji); do RB ONZ (najczęściej przypominając o przestrzeganiu konkretnych rezolucji RB). Kilka punktów deklaracji odnosiło się też do pracy sekretarza generalnego.

Z kolei wśród wyspecjalizowanych agencji ONZ⁹ współodpowiedzialnymi za bezpieczeństwo międzynarodowe, najczęściej przywoływanymi w zobowiązaniach G7/G8, były: Międzynarodowa Organizacja Lotnictwa Cywilnego (ICAO); Międzynarodowa Organizacja Morska (IMO) i Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Oprócz poszczególnych organizacji G7/G8 nawiązywała do konkretnych konwencji i układów międzynarodowych. W zobowiązaniach najwięcej odniesień było również do dokumentów firmowanych przez ONZ.

Instytucjonalny zakres angażowania G7/G8 był niezwykle szeroki. Wśród instytucji przeważały organizacje powszechne (w dużo mniejszym stopniu regionalne), angażujące się na rzecz bezpieczeństwa międzynarodowego. Nie można mieć więc wątpliwości, że G7/G8 poprzez angażowanie się w proces pokojowy próbowała kształtować struktury stabilizujące ład międzynarodowy.

2. Wymiar gospodarczy

Przekonanie o tym, że gospodarka warunkuje bezpieczeństwo międzynarodowe, staje się coraz bardziej powszechne. Współpraca między państwami (zwłaszcza między liderami gospodarki światowej) ułatwia

⁹ Należą do nich organizacje współpracujące z ONZ, koordynowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną (ECOSOC).

dążenie do stabilności i w ten sposób do bezpieczeństwa międzynarodowego. W całym okresie organizacji szczytów G7/G8 spośród wszystkich przyjętych przez grupę zobowiązań około 2/3 miało charakter ekonomiczny. Ze względu na zaangażowanie grupy w długofalową strategię rozwojową istniała jednak coraz większa trudność w oddzieleniu zagadnień ekonomicznych od politycznych. Gros zobowiązań miało bowiem charakter globalny, w którym oba czynniki odgrywały równie znaczącą rolę (Matera 2009b: 360–361).

Uczestnicy szczytów G7/G8 byli przekonani, że ze względu na zakres problemów współczesnej gospodarki światowej niezbędna stała się skoordynowana globalna polityka ekonomiczna, która mając charakter całościowy, uwzględniałaby wszystkie kraje i wszystkie sfery działalności gospodarczej. Jednak może być ona prowadzona przez grupę krajów lub nawet jedno państwo czy instytucję pod warunkiem, że czynniki wewnętrzne w ich polityce podporządkowane są czynnikom zewnętrznym, powiązanych z gospodarką światową.

O ile w długookresowej strategii G7 można dostrzec próby koordynacji polityk ekonomicznych, to w przypadku G8 bardziej precyzyjnym określeniem jest co najwyżej wzmacnianie międzynarodowej współpracy ekonomicznej. Dotyczyła ona zwłaszcza handlu międzynarodowego (w tym dóbr i usług), przepływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, problematyki energetycznej, ochrony środowiska, pomocy rozwojowej czy światowego zadłużenia.

G8 poszukiwała wsparcia dla swoich inicjatyw w działalności wielu organizacji. Była odpowiedzialna za inicjatywy instytucji realizujących globalną politykę ekonomiczną (w tym IMF, IBRD, agend ONZ, GATT/WTO) czy międzynarodową politykę ekonomiczną (OECD, UE, Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu (NAFTA), Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN)). Próba tworzenia międzynarodowej architektury finansowej nie ograniczała się wyłącznie do działania organizacji, ale akceptacji konkretnych umów, kodeksów czy zasad.

Na szczytach G7/G8 równie często odnoszono się do bezpieczeństwa energetycznego. W czasie kryzysów naftowych G7 przeciwdziałała negatywnym skutkom polityki OPEC i brakowi stabilizacji na rynku energetycznym. Zabiegała wówczas o zaspokojenie własnych potrzeb energetycznych, ale wraz z zakończeniem zimnej wojny zaczęto traktować problemy tego sektora globalnie. Z nową siłą problemy energetyczne powróciły na szczytach w momencie aktywnego uczestnictwa Rosji, która dla pozostałych państw forum (zwłaszcza partnerów europejskich i Japonii) była istotnym rynkiem surowcowym.

3. Wymiar wojskowy

W tym wymiarze można pomieścić globalne inicjatywy G7/G8 dotyczące kontroli zbrojeń, rozbrojenia, podnoszenia bezpieczeństwa nuklearnego, tworzenia nadzoru instytucjonalnego i umów międzynarodowych. Kwestie te zaczęły cyklicznie pojawiać się na szczytach od początku lat 90. XX w. Zdaniem przywódców, bezpieczeństwu międzynarodowemu w największym stopniu zagrażało rozprzestrzenianie broni nuklearnej, chemicznej, biologicznej i pocisków balistycznych.

Już na nadzwyczajnym spotkaniu w Moskwie 19–20 kwietnia 1996 r. przywódcy ósemki podpisali deklarację nt. bezpieczeństwa nuklearnego, gdzie m.in. stwierdzono, że bezpieczeństwo wszystkich materiałów nuklearnych jest podstawą odpowiedzialności za pokojowe użycie tego rodzaju energii. Apelowano o jawność działania w tym sektorze, zwłaszcza podczas używania reaktorów jądrowych na potrzeby cywilne. Odpowiedzialność rozumiano także jako zapewnienie odszkodowań ofiarom i poszkodowanym w wypadkach nuklearnych. Kolejne punkty deklaracji odnosiły się do problemu zarządzania odpadami nuklearnymi oraz prowadzenia odpowiedniej księgowości jako środka do kontroli produkcji. Apelowano również o jawność w stosowaniu wysoko wzbogaconego uranu i plutonu. Ustalono, że narodowe programy muszą być koniecznie zsynchronizowane z pracami instytucji międzynarodowych (*Moscow Nuclear...*).

G7 zgodnie uznała, że integralną częścią strategii bezpieczeństwa jest Układ o Nierozprzestrzenianiu Broni Nuklearnej (NPT). Dlatego zachęcano wszystkie kraje do podpisania i ratyfikacji tej umowy, nie tylko nowe kraje powstałe po rozpadzie ZSRR, ale też Indie, Pakistan i KRLD. Adresatem wielu uwag w kwestii proliferacji Broni Masowego Rażenia (BMR) był Irak, który nakłaniano do przestrzegania rezolucji RB ONZ nr 687, nakazującej usunięcie broni nuklearnej, biologicznej i chemicznej. Z aprobatą przyjmowano decyzje państw o przystąpieniu do NPT, np. Chin (jeszcze w 1992 r.) czy Libii (w 2004 r.).

W strategii bezpieczeństwa nuklearnego istotną rolę miał wypełniać Traktat o Pełnym Zakazie Testów Nuklearnych (CTBT). Już na szczycie w Moskwie przywódcy zobowiązali się do terminowego podpisania umowy. Układ miał być ważnym krokiem w kierunku rozbrojenia i nierozprzestrzeniania BMR (*Statement on CTBR...*). G7 oczekiwała w kolejnych latach wejścia w życie CTBT, zachęcając do tego zwłaszcza Indie i Pakistan. Zapowiadała również wzmocnienie wysiłków w celu ograniczenia proliferacji broni na Bliskim Wschodzie i w Azji Południowej.

W latach 90. G7 prowadziła kampanię na rzecz podpisania umów międzynarodowych przeciwko posiadaniu broni chemicznej i biologicznej. M.in. dzięki aktywności grupy udało się przyspieszyć prace nad

Konwencjami o Zakazie Broni Chemicznej (CWC) oraz Zakazie Broni Biologicznej i Toksycznej (BTWC). Kiedy udało się zakończyć ten etap, oczekiwano szybkiej ratyfikacji umów przez wszystkie państwa. G8 ponaglała do prac nad innymi konwencjami międzynarodowymi: m.in. w kwestii Zarządzania Bezpieczeństwem Użycia Paliwa i Odpadów Radioaktywnych oraz w Cywilnej Odpowiedzialności nt. Szkód Nuklearnych. Grupa wielokrotnie podkreślała również rolę MAEA, która przejmowała odpowiedzialność za rozwiązanie problemów w przypadku nieskutecznego działania RB ONZ.

G7 namawiała do realizacji Programu Ochrony i Walki z Nielegalnym Handlem Materiałami Nuklearnymi oraz zgadzała się na wzmocnienie kontroli eksportu broni. Grupa upominała się o przestrzeganie Rejestru Broni Konwencjonalnej, sporządzanej przez ONZ. Przywódcy zachęcali do przyjęcia odpowiedniej Konwencji nt. Broni Konwencjonalnej.

Ataki terrorystyczne na WTC w Nowym Jorku i Pentagon w Waszyngtonie w 2001 r. spowodowały intensyfikację prac nad bezpieczeństwem światowym. W Kananaskis G8 uruchomiła program Globalne Partnerstwo przeciw Rozprzestrzenianiu Broni i Środków Masowej Zagłady. Grupa wzywała wszystkie państwa do przyjęcia układów międzynarodowych zmierzających do przeciwdziałania proliferacji i nielegalnemu użyciu BMR; zachęcała do zwiększenia środków dla bezpiecznej produkcji, użycia i przetrzymywania takiej broni; kontroli granic w celu zatrzymania nielegalnego przemytu broni (instalując systemy wykrywania i szkoląc celników) i nadzoru eksportu; utylizację materiałów i środków atomowych, które nie są używane dla celów obronnych; całkowitą redukcję broni chemicznej i minimalizowanie posiadania składników biologicznych i toksycznych.

We francuskim Evian w 2003 r. jeden z planów działania dotyczył Globalnego Partnerstwa przeciw Proliferacji BMR. G8 podjęła wówczas zobowiązania finansowe sięgające 20 mld USD¹⁰. Z zadowoleniem przyjęła decyzję włączenia się do Globalnego Partnerstwa nowych donatorów: Finlandii, Norwegii, Szwecji, Szwajcarii i Polski (*Global Partnership...*). W 2003 r. ogłoszono ponadto drugi plan działania związany z zabezpieczaniem zasobów radioaktywnych (*Non-proliferation of Weapons of Mass Destruction Securing...*). Zobowiązano się także uzupełniać Fundusz Bezpieczeństwa Nuklearnego. Plany działania zawierały apele do KRLD o porzucenie prac nad wzbogacaniem uranu i plutonu.

¹⁰ W ciągu roku zobowiązanie udało się przekształcić w narodowe programy, w których USA zobowiązała się do 10 mld, Rosja do 2 mld, Niemcy – 1,5 mld, Kanada i Włochy – po 1mld, Francja i Wielka Brytania – po 750 mln USD, a Japonia – 200 mln USD (Matera 2009b: 302).

Uwagi adresowano też do Iranu, oczekując od niego, by akceptował Dodatkowe Protokoły MAEA (*Non-proliferation of Weapons of Mass Destruction: A G8...*).

Jeszcze na szczycie w 2006 r. w Rosji, pełniącej po raz pierwszy rolę gospodarza, zobowiązano się do pełnej implementacji Globalnego Partnerstwa. Z nowych układów wsparto rozpoczęcie negocjacji nad Umową o Redukcji Materiałów Atomowych (FMCT). Poza tym zachęcano do podjęcia nowych zagadnień na forum międzynarodowym podczas Konferencji Rozbrojeniowej (*Statement on Non-Proliferation...*). Ostatnimi dokumentami dotyczącymi rozbrojenia i nieprolifracji BMR były deklaracje z Deauville 27 maja 2011 r. i Camp David z 19 maja 2012 r.

4. Pozostałe wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego na szczytach G7/G8

Bezpieczeństwo ekologiczne

Również kwestie ochrony środowiska stały się nieodłączną częścią dyskusji przywódców na szczytach G8 (co miało służyć wzrostowi bezpieczeństwa ekologicznego). Oprócz ogólników, które od lat 90. liderzy co roku powtarzali w deklaracjach, członkom forum udało się zbudować sieć instytucji odpowiedzialnych za poszczególne obszary ochrony środowiska. Grupa współpracowała z wyspecjalizowanymi agencjami ONZ, odnosiła się do pracy funduszy, organizacji pozarządowych oraz wielu konwencji międzynarodowych. Nie wszyscy członkowie G8 ratyfikowali jednak wszystkie porozumienia międzynarodowe, co osłabiało pozycję szczytu w kontekście wymagań wobec pozostałych krajów. Jednak państwom współpracującym w ramach grupy udało się jednocześnie wypracować podstawy globalnej odpowiedzialności, do której permanentnie namawiano wszystkie kraje. Globalna odpowiedzialność za ochronę środowiska ujawniała się w podporządkowaniu się nowym regulacjom zapisanym w wielu inicjatywach, forach, partnerstwach, a także w generowaniu środków na liczne projekty.

Walka z międzynarodową przestępczością

G7 od końca lat 80. podejmowała instytucjonalną walkę z międzynarodową przestępczością. Na szczycie w 1989 r. powołano program FATF (*Financial Action Task Force*), zorientowany na wykrywanie nielegalnych źródeł dochodu i na walkę z praniem brudnych pieniędzy (*Economic Declaration...*). Do 1997 r. FATF wystosował czterdzieści zaleceń

związanych z walką z nielegalnymi przepływami finansowymi. Koncentrował się też na nieuczciwych przestępstwach podatkowych, działalności kryminalnej w branży komputerowej i telekomunikacyjnej oraz na ochronie granic. Uzgodniono ponadto zasady działania przeciwko przestępstwom wysokich technologii, zwłaszcza internetowym (*Communiqué...*). Przywódcy zgadzali się, że międzynarodowa przestępczość osłabia demokrację, jej instytucje i powoduje spadek zaufania do prawa. Dlatego w końcu lat 90. uruchomiono współpracę ministrów sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, koordynujących prace FATF.

G8 starała się też walczyć z korupcją. W Sea Island w 2004 r. ósemka podpisała specjalne umowy antykorupcyjne z rządami Gruzji, Nigerii, Nikaragui i Peru (*Compacts to Promote...*). Na szczycie w 2006 r. G8 odnotowała wkład organizacji pozarządowych w walkę przeciw korupcji i wzywała szefów wielostronnych banków rozwoju do przygotowania skoordynowanej strategii antykorupcyjnej zgodnej z międzynarodowymi konwencjami (*Fighting High-Level...*).

Walka z terroryzmem

Już na szczycie w Bonn w 1978 r. w oświadczeniu o porywaniu samolotów liderzy zapewniali, że zwiększą wysiłki w walce z międzynarodowym terroryzmem¹¹. G7 zobowiązała się do wspólnego działania przeciw państwom odmawiającym ekstradycji lub wnoszenia oskarżeń wobec osób, które porwały samolot. G7 była gotowa na wprowadzenie zakazu lotów do tych państw i przyjmowania samolotów z tych krajów (*Statement on Airhijacking...*). Na szczycie weneckim w 1980 r. przywódcy deklarowali zakończenie prac nad Międzynarodową Konwencją przeciwko Uprowadzaniu Zakładników oraz wezwali państwa do respektowania Konwencji z 1973 r. nt. Kar za Przestępstwa przeciw Osobom Chronionym Prawem Międzynarodowym. Przypominano, że każde państwo ma obowiązek współpracy z innymi krajami w działalności antyterrorystycznej.

W Tokio w 1986 r. G7 zapowiadała walkę z państwami, które wspierały i finansowały terrorystów (wskazując na Libię). W deklaracji zobowiązywano się do stworzenia odpowiednich prawnych rozwiązań w walce z terroryzmem. Na szczycie w Toronto w 1988 r. przywódcy poparli międzynarodowe porozumienie nt bezpieczeństwa w transporcie morskim i powietrznym (*Political Declaration...*). Przekonywali społeczność międzynarodową do zastosowania rezolucji 731 i 748 RB ONZ

¹¹ Deklaracja powstała w związku z porwaniem samolotów przez terrorystyczną organizację Baader-Meinhof.

wobec Libii i wezwali wszystkie kraje do rygorystycznych sankcji wobec tego państwa. Wsparli ponadto prace ICAO nad konwencją w sprawie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego (*Chairman's Statement...*).

W 1999 r. w Kolonii G8 powołała do życia Grupę Ekspertów ds. Przestępstw Zorganizowanych i Terroryzmu, a rok później zobowiązała się do przyjęcia do końca 2000 r. Konwencji ONZ nt. Transnarodowych Przestępstw Zorganizowanych. Na kolejnych szczytach namawiano pozostałe państwa do ratyfikacji tej umowy (*Fighting Corruption...*). Spodziewano się, że do 2000 r. wszystkie kraje przyłączą się do Konwencji nt. Przeciwdziałania Terroryzmowi. Na szczycie w Okinawie w 2000 r. z zadowoleniem przyjęto powstanie Konwencji w sprawie Zakazu Finansowania Terroryzmu. G7 zaniepokojona była rozprzestrzenianiem się akcji terrorystycznych, zwłaszcza w Afganistanie, kontrolowanym przez talibów (*G8 Communiqué...*).

Zamachy z 11 września 2001 r. sprowadziły „wojnę z terroryzmem” do najważniejszych aspektów współpracy G8. Na jej pogłębieniu zależało szczególnie Stanom Zjednoczonym, które dążąc do zbudowania trwałej koalicji (zarówno w Afganistanie, jak i w Iraku), poszukiwały partnerów zdolnych do walki na wielu frontach. Na szczycie w Kananaskis w 2002 r. zobowiązano się wzmocnić międzynarodowy system transportu. Zapowiadano wprowadzenie standardów opartych na wytycznych ONZ EDIFACT, które miały służyć zbieraniu i przesyłaniu informacji o pasażerach. Zdecydowano się podwyższać standardy bezpieczeństwa w żegludze, lotnictwie, transporcie lądowym i kontenerowym (*Cooperative G8 Action...*).

W Evian G8 wyliczała incydenty terrorystyczne, które miały miejsce w wielu krajach¹². Dlatego przygotowała nowy plan działania, w którym do najważniejszych zadań zaliczała: odcinanie terrorystów od finansowania i broni; ograniczanie miejsc, w których terroryści mogli działać, oraz zwiększanie bezpieczeństwa i zdolności reakcji w momentach kryzysowych. G8 liczyła na poprawę legislacji (dzięki wcielaniu w życie międzynarodowych deklaracji i rezolucji), w tym prawa celnego, imigracyjnego, ekstradycyjnego i dotyczącego przemytu broni. Ósemka rozszerzała sieć instytucjonalną, powołując Grupę do Zwalczania Terroryzmu (CTAG), wspierając przy tym Komitet do Zwalczania Terroryzmu (CTC) przy ONZ (*Building International...*). Z kolei na szczycie w Sea Island przedstawiono nową inicjatywę SAFTI (*Secure and Facilitated International Travel Initiative*) celem poprawy bezpieczeństwa w powietrzu, na lądzie i morzu (*G8 Secure...*).

¹² W dokumentach wymieniono: Afganistan, Arabię Saudyjską, Filipiny, Indonezję, Jemen, Kenię, Maroko, Pakistan, Rosję i Tunezję.

O tym, że problem terroryzmu był wciąż aktualny, przywódcy G8 przekonali się „na żywo” w Gleneagles. Podczas trwania szczytu 7 lipca 2005 r. terroryści podłożyli bomby w londyńskim metrze. Według premiera Tony’ego Blaira ataki przygotowane były w tym czasie, co otwarcie szczytu. Premier Wielkiej Brytanii przekonywał jednak, że terrorystom nigdy nie uda się zniszczyć wartości, które są bliskie cywilizowanym narodom (*Statement by Prime Minister...*).

Podczas spotkania przywódców w Sankt Petersburgu ogłoszona została Deklaracja nt. Przeciwstawienia się Terroryzmowi. Uznano w niej, że ONZ powinna odgrywać centralną rolę w jednoczeniu się krajów w walce z terroryzmem. Oczekiwano ponadto wejścia w życie Międzynarodowej Konwencji ONZ Zakazu Aktów Terroryzmu Nuklearnego i wezwano ZO ONZ do zakończenia prac nad Konwencją nt. Międzynarodowego Terroryzmu (*G8 Statement...*). Komunikaty dotyczące walki z terroryzmem ukazywały się ostatnio podczas prezydentury włoskiej, kanadyjskiej i brytyjskiej: w L’Aquila w 2010 r., w Muskoka w 2011 r. i w Lough Erne w 2013 r.

Elementy bezpieczeństwa humanitarnego, ideologicznego i kulturowego

W działaniach G7/G8 dostrzec można aktywność w takich wymiarach bezpieczeństwa, jak społeczny (humanitarny) powiązany z aspektami politycznymi, ale też rozwojowymi, kulturowymi czy ideologicznymi. Ten pierwszy wymiar jest szczególnie złożony: „daje o sobie znać w warunkach przewyższania dwubiegunowego ładu międzynarodowego i związanych z tym społecznych kosztów, zwłaszcza w odniesieniu do problemów zachowania tożsamości i odrębności kulturowej oraz towarzyszących im nacjonalizmów i napięć na tle etnicznym” (Pietraś 2006: 334). Dlatego też aktywność przywódców zarówno w dialog ze Wschodem, jak i z Południem była bardzo cenna, szczególnie w momencie inicjowania programów rozwojowych.

Do końca lat 80. deklaracje przywódców, mimo że poruszały ważne zagadnienia rozwojowe, zawierały mało konkretnych inicjatyw wobec państw Południa. W miarę jednak kontynuowania bliskich kontaktów z instytucjami międzynarodowymi, udało się G7 zbudować polityczny konsensus dla programów wprowadzanych przez IMF i IBRD. Do najważniejszych osiągnięć grupy należałoby zaliczyć inicjatywę umorzenia długów Heavily Indebted Poor Countries (HIPC). Na przełomie stuleci G8 podejmowała programy: walki z głodem, chorobami zakaźnymi, dostępu do czystej wody, upowszechnienia edukacji i zwiększenia możliwości technologicznych. Wiele z inicjatyw było zgodne z celami mile-

nijnymi ONZ. G8 popierała większość projektów wyspecjalizowanych agencji, ale też delegowała własnych ekspertów.

Odnosząc się do pojęcia bezpieczeństwa kulturowego i ideologicznego, warto pamiętać, że siódemka starała się na szczytach podnosić wartości, jakimi kierowała się w stosunkach międzynarodowych. W streszczeniu deklaracji politycznej w 1981 r. premier Kanady Pierre Elliot Trudeau podkreślił, że pokój może być budowany na szacunku do wolności oraz godności narodów i każdego obywatela (*Chairman's Summary...*). Członkowie G7 popierali taki system polityczno-gospodarczy, który umożliwia wolność wyboru, swobodę przepływu informacji, prywatną inicjatywę oraz społeczną sprawiedliwość. Zadeklarowali chęć współpracy z wszystkimi krajami, które szanują niepodległość innych. Czy w kontekście takich deklaracji możliwe było utrzymanie Rosji w dotychczasowej formule współpracy?

G7 była przekonana, że jej siła ekonomiczna nakłada na nią szczególną moralną odpowiedzialność w zakresie utrzymania pokoju i bezpieczeństwa (*Declaration on Democratic...*). Przywódcy zdawali sobie sprawę, że wartości demokratyczne nie są powszechnie akceptowane na świecie. Próbowali więc powiązać kwestie wolności politycznej z osiągnięciami gospodarczymi, co było argumentem na rzecz wyboru przez zniewolone kraje drogi do wolności. W deklaracji z Paryża w 1989 r. potwierdzono zobowiązania członków G7 do tak zasadniczych pryncypiów, jak: wolność, demokracja i prawa człowieka (*Declaration on Human Rights...*). Rok później w Houston w deklaracji politycznej poszukiwano zagrożeń dla procesów demokratyzacji, wskazując na nietolerancję etniczną i religijną przeradzającą się często w fundamentalizm. G7 uznała, że jest gotowa w każdej chwili do pomocy pozostałym krajom w stanowieniu prawa, rozwoju niezależnych mediów, prowadzeniu programów szkoleniowych z zakresu zarządzania państwem oraz rozwoju kontaktów międzyludzkich (*Political Declaration: Securing...*). Przywódcy czuli odpowiedzialność w przekazywaniu zasad demokracji krajom wchodzącym do uprzywilejowanej grupy państw wolnych politycznie i ekonomicznie. Takich wątków w deklaracjach brakowało podczas spotkań w gronie ósemki.

Podsumowanie. Perspektywy działania G7/G8

Pomimo że kwestie ekonomiczne dominowały na szczytach przywódców, przy okazji wielu dyskusji niemożliwe było oderwanie ich od wątków politycznych. G7 z roku na rok przekształcała się w forum gospodarczo-polityczne. Coraz większe znaczenie w debatach między

przywódcami zaczęły odgrywać takie kwestie, jak walka z międzynarodowym terroryzmem i przestępczością oraz kontrola zbrojeń i zahamowanie proliferacji BMR. W przeciwieństwie do wyzwań natury ekonomicznej udział Rosji w G8 do końca pierwszej dekady XXI w. na ogół nie hamował realizacji nowych przedsięwzięć. Przełomem w intensyfikacji współpracy ósemki w kwestii bezpieczeństwa globalnego były bez wątpienia wydarzenia z 11 września 2001 r. Począwszy od szczytu w Kananaskis w 2002 r., dyskusje na ten temat zdominowały posiedzenia przywódców.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że jedną z kwestii, w której państwa G7 miały odmienne stanowisko, była „integracja” z Rosją. Mimo że kraj ten miał ogromne problemy ekonomiczne oraz nie wypełniał zachodnich standardów demokratycznych, został jednak członkiem forum. Przyłączenie Rosji miało głównie wymiar polityczny. Liczył się ogólny bilans zysków dla Zachodu. Pojawiało się wiele argumentów przemawiających za członkostwem Rosji: posiadane przez nią zasoby surowcowe, w sumie wysoki (choć przestarzały) stopień industrializacji oraz przeprowadzenie transformacji systemowej. W stosunkach międzynarodowych tak szybkie przyłączenie Rosji do grona siódemki można było uznać za wielki przełom. Mocarstwo wschodnie pozostawało przecież przez ponad siedemdziesiąt lat w systemie totalitarnym, a w czasie zimnej wojny rywalizowało przez ponad czterdzieści lat z blokiem Zachodu. Wystarczyła niepełna dekada, by znalazło się w grupie czołowych uprzemysłowionych demokracji. G7 miała pośredni wpływ na przekształcenie największego komunistycznego molocha w państwo o pewnych cechach demokracji. Jednak okazało się, że same instytucje demokratyczne nie gwarantowały przestrzegania prawa zarówno w samej Rosji, jak i w stosunkach międzynarodowych.

Po ponad piętnastu latach wspólnych szczytów (licząc od 1998 r.) czynnik polityczny okazał się decydujący, jeśli chodzi o członkostwo Rosji w elitarnym gronie. Złamanie międzynarodowych porozumień w 2014 r. i zamknięcie się na dialog z partnerami z Zachodu spowodowało wstrzymanie projektu G8. Czy w takiej sytuacji należałoby wrócić do sprawdzonego systemu G7? Skoro skuteczność starej grupy była wyższa w wielu obszarach współpracy niż G8, a różnice zdań na wiele kluczowych kwestii były mniejsze, to powrót do G7 wydaje się naturalny. Nie powinno się pogrzebać instytucji, która poprzez stworzenie ram dla nieformalnego dialogu podtrzymywała poprawne stosunki demokratycznych liderów światowej gospodarki przez czterdzieści lat.

Jean Monnet, pisząc, że „Nic nie może powstać bez ludzi. Nic nie może trwać bez instytucji” (Monnet 1978) dostrzegł ścisłą korelację między ludźmi a instytucjami. To ludzie tworzą instytucje, oni je zmieniają i ukierunkowują. Działanie człowieka jest jednak krótkotrwałe. Instytucja może trwać dłużej i jej długofalowy wpływ na społeczeństwa,

państwa, środowisko międzynarodowe jest na ogół silniejszy. To ludzie jednak biorą odpowiedzialność za funkcjonowanie instytucji. W przypadku szczytu wpływ przywódców na jego formę i wyniki jest większy niż w przypadku tradycyjnych, sformalizowanych organizacji. Przy tak nielicznym gronie uczestników trudniej jest obarczać się wzajemnie winą za niepowodzenie. To szefowie rządów, godząc się na kompromis w kluczowych dla świata kwestiach, nie mogą uchylać się przed odpowiedzialnością za losy globu. Mogą też wyznaczać wyższe standardy pozostałym uczestnikom stosunków międzynarodowych. To nie Rosja nie pasowała do G8, ale jej przywódca Władimir Putin swoimi decyzjami z marca 2014 r. spowodował jej wykluczenie z grupy. To jednak, że G8 w dotychczasowym składzie stała się bezużyteczna jako instytucja działająca na rzecz bezpieczeństwa światowego, nie musi oznaczać zaprzestania dalszego angażowania G7.

Bibliografia

- Budd C., 2005, *G8 Summits and Their Preparation* [w:] N. Bayne, S. Woolcock, *The New Economic Diplomacy. Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations*, London.
- Building International Political Will And Capacity To Combat Terrorism A G8 Action Plan*, Evian, June 2, 2003, www.g7.utoronto.ca
- Chairman's Statement*, July 7, 1992, www.g7.utoronto.ca
- Chairman's Summary of Political Issue*, July 21, 1981, www.g7.utoronto.ca
- Communiqué*, 17 May 1998, www.g7.utoronto.ca
- Compacts to Promote Transparency and Combat Corruption: A New Partnership between the G8 and Nicaragua; A New Partnership between the G8 and Georgia; A New Partnership between the G8 and Nigeria; A New Partnership between the G8 and Peru*; June 10, 2004, www.g7.utoronto.ca
- Cooperative G8 Action on Transport Security*, Kananaskis, June 26, 2002, www.g7.utoronto.ca
- Declaration on Democratic Values*, June 8, 1984, www.g7.utoronto.ca
- Declaration on Human Rights*, July 15, 1989, www.g7.utoronto.ca
- Declaration: Downing Street Summit Conference*, May 8, 1977, www.g7.utoronto.ca
- Dybczyński A., 2004, *Grupa Siedmiu (G-7/G-8)* [w:] *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota, mechanizmy działania, zasięg*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław.
- Economic Declaration: Building World Partnership*, 17 July, 1991, www.g7.utoronto.ca
- Fighting Corruption and Improving Transparency: A G8 Declaration*, Evian, June 2, 2003, www.g7.utoronto.ca
- Fighting Corruption and Improving Transparency*, Sea Island, June 10, 2004, www.g7.utoronto.ca
- Fighting High-Level Corruption*, St Petersburg, July 16, 2006, www.g7.utoronto.ca
- G8 Communiqué Okinawa 2000*, Okinawa, 23 July 2000, www.g7.utoronto.ca
- G8 Secure and Facilitated International Travel Initiative (SAFTI). Action Plan*, Sea Island, June 9, 2004, www.g7.utoronto.ca
- G8 Statement on Strengthening the UN's Counter-Terrorism Program*, Sankt Petersburg, July 16, 2006, www.g7.utoronto.ca

- Global Partnership Against The Spread Of Weapons And Materials Of Mass Destruction A G8 Action Plan*, Evian, June 2, 2003, www.g7.utoronto.ca
- Matera R., 2006, *Geneza G-7. Kontekst gospodarczy i polityczny*, „Studia Polityczne” 2006, nr 18.
- Matera R., 2009a, *Droga Rosji do pełnego uczestnictwa w systemie G8. Perspektywy rozszerzenia ugrupowania* [w:] *Rosja, Unia Europejska, Stany Zjednoczone – współpraca czy konfrontacja?*, red. M. Pietrasiak, M. Rączkiewicz, Piotrków Trybunalski.
- Matera R., 2009b, *G8 jako instytucja gospodarki światowej*, Łódź.
- Monnet J., 1978, *Memoirs*, New York.
- Moscow Nuclear Safety and Security Summit Declaration, Released at the Moscow Nuclear Safety and Security Summit*, April 20, 1996, www.g7.utoronto.ca
- Non-proliferation of Weapons of Mass Destruction Securing Radioactive Sources: A G8 Action Plan*, Evian, June 2, 2003, www.g7.utoronto.ca
- Non-proliferation of Weapons of Mass Destruction: A G8 Declaration*, Evian, June 2, 2003, www.g7.utoronto.ca
- PAP: <http://wiadomosci.gazeta.pl>
- Pietraś M., 2006, *Bezpieczeństwo międzynarodowe* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin.
- Political Declaration*, June 20, 1988, www.g7.utoronto.ca
- Political Declaration: Securing Democracy*, July 10, 1990, www.g7.utoronto.ca
- Press Conference of Mr. François Mitterrand, President of the French Republic, on the Conclusion of the Fifteenth Summit of Industrialized Countries*, July 16, 1989, www.g7.utoronto.ca
- Russia's Role in the G8*, Kananaskis, June 26, 2002, www.g7.utoronto.ca
- Statement by Prime Minister Tony Blair on the London Bomb Blasts*, Gleneagles, July 7, 2007, www.g7.utoronto.ca
- Statement on Airhijacking*, July 17, 1978, www.g7.utoronto.ca
- Statement on CTBT*, April 20, 1996, www.g7.utoronto.ca
- Statement on Non-Proliferation*, Sankt Petersburg, July 16, 2006, www.g7.utoronto.ca
- Strona internetowa premiera Kanady: <http://www.pm.gc.ca/eng/news/2014/03/02/statement-g-7-nations>
- Text of the Letter Sent by Mr. Mikhail Gorbachev to the President of the French Republic*, July 14, 1989, www.g7.utoronto.ca
- Zięba R., 2008, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa.